

“แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง : การปฏิบัติของภาครัฐที่ไม่คงเส้นคงวากับตัวแบบที่กดทับชุมชน

“Huai Kha Khaeng” Buffer Zone : Government Practices that are Inconsistent with the Model that Oppresses the Community

ปริญญานิกรกุล¹ และ เสมอชัย พลสุวรรณ²

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์^{1,2}

Parinya Nikornkul¹ and Samoechai Phlusuwan²

Thammasat University^{1,2}

Corresponding Author, Email: parinya.nik@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ตัวแบบในการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณพื้นที่กันชนห้วยขาแข้ง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดย การวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษา จำนวน 48 รูป/คน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และอธิบายด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า

แนวกันชนห้วยขาแข้งได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงสำคัญในสามช่วงเวลา ได้แก่ 1. ช่วงเริ่มต้น (พ.ศ. 2532-2546) แนวกันชนถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างเขตป่าและชุมชน มีบทบาทในการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและดำรงชีวิตของชุมชน โดยทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชื่อมโยงที่สำคัญ 2. การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญลักษณ์ (ก่อนปี พ.ศ.2546) แนวกันชนเริ่มถูกนิยามใหม่ในเชิงสัญลักษณ์ด้วยการกันรั้วลวดหนามตลอดแนว แม้ชาวบ้านจะได้รับอนุญาตให้เข้าไปใช้พื้นที่ได้ แต่ต้องทำอย่างลับ ๆ ผ่านการมุดรั้วลวดหนาม ถือเป็นการยอมรับอย่างไม่เป็นทางการจากรัฐ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2557 รัฐได้ประกาศนโยบายทวงคืนผืนป่า และดำเนินการผนวกพื้นที่แนวกันชนเข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า 3. การสูญเสียบทบาท (ภายหลังปี พ.ศ. 2557)

แนวกันชนสูญเสียความหมายดั้งเดิมไป เหลือเพียงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่าที่ขยายเข้ามาในเขตป่าสงวนที่เคยเป็นแนวกันชน ส่งผลให้แนวกันชนไม่สามารถดำรงบทบาทในการเป็นพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนและป่าได้อีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนถึงการสูญเสียบทบาท

* ได้รับบทความ: 27 พฤศจิกายน 2567; แก้ไขบทความ: 20 มีนาคม 2568; ตอรับตีพิมพ์: 27 มีนาคม 2568

ของแนวกันชนห้วยขาแข้งจากพื้นที่ที่เคยเชื่อมโยงระหว่างชุมชนและการอนุรักษ์ กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมโดยรัฐ และไม่มีควมหมายในเชิงปฏิบัติอีกต่อไป

คำสำคัญ: แนวกันชน; ห้วยขาแข้ง; ภาครัฐ; ชุมชน

Abstract

This research aimed to study and analyze the model of coexistence of the state, community and forest in the Huai Kha Khaeng buffer zone. The research was qualitative and collected data through document research, field research, including in-depth interviews, focus group discussions, 48 key informants used in the study, triangulation of data collection methods, content analysis, and description.

The research results found that:

Huai Kha Khaeng buffer zone has undergone significant changes in three periods: 1. Initial period (1989-2003): The buffer zone was designated as a buffer zone between the forest and the community, playing a role in maintaining the balance between natural resource conservation and community livelihoods by acting as an important connecting area. 2. Symbolic changes (before 2003): The buffer zone began to be redefined symbolically by installing barbed wire fences along the entire length. Although villagers were allowed to use the area, they had to do so secretly by crawling through the barbed wire fences, which was considered an unofficial acceptance by the state. Until 2014, the state announced a policy to reclaim the forest. and proceeded to integrate the buffer zone into wildlife sanctuaries and wildlife sanctuaries. 3. Loss of role (after 2014) The buffer zone lost its original meaning, leaving only wildlife sanctuaries and wildlife sanctuaries that expanded into the reserved forest area that used to be a buffer zone. As a result, the buffer zone can no longer play the role of an area connecting communities and forests. These changes reflect the loss of the role of the Huai Kha Khaeng buffer zone from an area that used to connect communities and conservation to an area controlled by the state and no longer having practical meaning.

Keywords: Buffer Zone; Huai Kha Khaeng; Government Sector; Communit

บทนำ

เขตกันชนถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รอบนอกของอุทยานแห่งชาติหรือเขตสงวน ซึ่งมีข้อจำกัดในการใช้งาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มการป้องกันให้กับเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ และเพื่อชดเชยชาวบ้านในพื้นที่ที่สูญเสียสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่สงวนที่เข้มงวด (MacKinnon, 1981) นอกจากนี้ MacKinnon ยังใช้คำว่าพื้นที่กันชนออกแบบเพื่อรองรับกิจกรรมการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยป้องกันแรงกดดันภายนอกที่อาจกระทบพื้นที่คุ้มครอง และส่งเสริมประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น มีการล้อมรอบพื้นที่ด้วยพืชพันธุ์ธรรมชาติหรือกึ่งธรรมชาติเพื่อสนับสนุนการขยายตัวของสัตว์ป่า การจัดตั้งเขตกันชนเพิ่มมูลค่าด้านการอนุรักษ์ผ่านการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดและมาตรการพิเศษ เป้าหมายสำคัญ คือ การยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนชนบท การใช้พื้นที่ควรสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมและสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาคุณภาพชีวิตกับการรักษาธรรมชาติในระยะยาว (Jeffrey, 1991)

แนวคิดเขตกันชน (BUFFER ZONE) ผู้เขียนขอใช้คำว่า “แนวกันชน” (BUFFER ZONE) จากการสังเคราะห์งานของ (Sara, O., 1988) (Jeffrey, S., 1991) (John, B Hall & W A Rodgers, 1992) (D.A. Gilmour and Nguyen Van San, 1999) (International Agricultural Centre, 2000) (UNESCO, 2008) (IUCN, 2011) (UN WCMC, 2020) พบว่าแนวคิดนี้เกิดจาก

แนวคิดการสร้างเขตกันชนในสหรัฐอเมริกาเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2473 เพื่อป้องกันการรุกรานและอิทธิพลภายนอก เช่น การตัดไม้และพัฒนาถนน ต่อมาในปี พ.ศ.2513 ได้พัฒนาเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและลดความตึงเครียดในพื้นที่อนุรักษ์ แนวคิดนี้ยังเพิ่มความสำคัญเชิงสังคม โดยให้ค่าชดเชยแก่ชาวบ้านเพื่อลดความขัดแย้ง เขตกันชนเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตอนุรักษ์และชุมชน เพื่อปกป้องพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน แนวคิดดังกล่าวมุ่งสร้างสมดุลระหว่างการปกป้องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมีผู้นิยามความหมายหรือภาคปฏิบัติการต่าง ๆ ที่นำแนวคิดแนวกันชนมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย จากการศึกษางาน (ทรงธรรม สุขสว่าง และ คมกริช เศรษฐบุบผา, ม.ป.ม.) (พิเศษ เสนาวงษ์, พิพัฒน์ นวลอนันต์ และสุธาทิพย์ ขวนเวสสกุล, 2546) (วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์, 2551) (ชลธิชา กำลังทรัพย์, 2554) (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2556) (กรมป่าไม้, 2559) (ปิยาพรณ ยังเทียน, 2561) (คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2563) ในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินรอบพื้นที่อนุรักษ์ ด้านป่าธรรมชาติและป่าเศรษฐกิจ ด้านการปลูกป่า ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านการอนุรักษ์ทางทะเล ด้านการวิจัยและพัฒนา และด้านอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย เป็นต้น

กรมป่าไม้ได้ริเริ่มแนวคิด "พื้นที่กันชน" เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งเผชิญปัญหาการจัดการพื้นที่ แนวคิดนี้พัฒนาขึ้นจากแผนแม่บทของคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยกำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่อื่น ๆ ในรัศมี 5 กิโลเมตร

รอบชีกตะวันออกของเขต เป็นพื้นที่ป่าผลิตผล สวนป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่พักผ่อน เพื่อส่งเสริมทั้ง การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (อุทิศ ภูอินทร์ และคณะ, ม.ป.ป.) ผลจากการจัดทำแผน ดังกล่าวได้ทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง "พื้นที่กันชน" ซึ่งหมายถึงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่อื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ รอบแนวเขตชีกตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในรัศมี 5 กิโลเมตร โดยพื้นที่เหล่านี้ ถูกกำหนดให้อนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ป่าผลิตผล สวนป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน

ในปี พ.ศ.2533 สิบ นาคะเสถียร และ Belinda Stewart-Cox ได้พัฒนา "พื้นที่แนวกันชน ห้วยขาแข้ง" ให้มีความกว้างอย่างน้อย 5 กิโลเมตร ซึ่งต่อมาได้รับการกำหนดอย่างเป็นทางการตามกฎหมาย แนวกันชนนี้เป็นแผนการจัดการเร่งด่วนสำหรับพื้นที่ด้านตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และขยายไปยังแนวเขตด้านใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มีการเสนอให้รวมป่าชุมชน ในพื้นที่กันชน โดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารือกับชาวบ้านเพื่อกำหนดวิธีการใช้พื้นที่ให้สอดคล้องกับ ความต้องการและการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Berkmuler และ Mukherjee (1989)

ก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในปี พ.ศ.2515 พื้นที่นี้อยู่ภายใต้การดูแลของ กรมป่าไม้ และมีการให้สัมปทานป่าไม้และเหมืองแร่ การค้นพบควายป่า ซึ่งเชื่อว่าสูญพันธุ์ไปแล้ว จุดประกายความสนใจด้านการอนุรักษ์ นำไปสู่การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในเวลาต่อมา พื้นที่นี้ถูก ขยายสองครั้งในปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2535 ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ 1,737,587 ไร่ และเป็นหนึ่งใน เขตอนุรักษ์สำคัญที่สุดของประเทศ สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ทรัพยากรเชิงพาณิชย์สู่การ อนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืน

สิบ นาคะเสถียรเสนอแนวคิด "ป่าชุมชน" และ "ป่ากันชน" โดยมุ่งผสมผสานการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน เขาเสนอให้ย้ายหมู่บ้านใกล้พื้นที่อนุรักษ์ออกไปยัง พื้นที่รอบนอก และกำหนดพื้นที่ระหว่างเขตอนุรักษ์และหมู่บ้านเป็น "ป่ากันชน" เพื่อให้ชุมชนใช้ทรัพยากร ได้อย่างยั่งยืน สิบเชื่อว่าความสำเร็จของการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับความมั่นคงในชีวิตของชุมชนรอบป่า และ การใช้ทรัพยากรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แนวทางนี้เน้นความเชื่อมโยงระหว่างคนกับป่า โดยเฉพาะ ชนกลุ่มน้อยที่พึ่งพาป่ามาก่อนการอนุรักษ์ สิบให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับชุมชน การใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น และความร่วมมือระหว่างรัฐ ชุมชน และธรรมชาติอย่างแท้จริง (นิตยสารสารคดี, 2563) มูลเหตุ จูงใจในการศึกษานี้เกิดจากความสำคัญของแนวคิดพื้นที่แนวกันชนในการบริหารจัดการความขัดแย้ง ระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์แนวคิดของสิบ นาคะเสถียร เพื่อค้นหา ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และป่า ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ตัวแบบในการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณพื้นที่กันชน ห้วยขาแข้ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา “แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง : การปฏิบัติของภาครัฐที่ไม่คงเส้นคงวากับตัวแบบที่กดทับชุมชน งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มในการเก็บข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1. แหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษา คือ เจ้าหน้าที่รัฐ ระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติการ ผู้นำชุมชน ภาคประชาสังคม และประชาชน รวมทั้งสิ้น 48 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

2. เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริงและครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลและวิธีการสร้างเครื่องมือ พร้อมทั้งการหาคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้ 1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์รัฐ/ผู้นำชุมชน เน้นบริบทความเป็นมา ความเข้าใจชุมชน ประเด็นหลัก และข้อเสนอแนะ รวมถึงคำถามเกี่ยวกับกฎหมาย การจัดการ และเหตุผลในการยินยอมเป็นป่าชุมชนการสัมภาษณ์ประชาสังคม เน้นประวัติความเป็นมาแนวกันชน ปัญหาภาพรวม และข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการแนวกันชนการสัมภาษณ์ประชาชน เน้นพื้นฐานความคิด งานสนาม และข้อเสนอการผลักดัน 2. แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ศึกษาการกระทำ เช่น กิจกรรมในการจัดการแนวกันชนของรัฐ ผู้นำกลุ่ม และประชาชนผู้แทนภาคเอกชน วิเคราะห์แบบแผนการกระทำที่มีขึ้นต่อเนื่อง เช่น การจัดการที่เป็นระบบของทุกฝ่ายตีความหมายจากการกระทำ เช่น ความสำคัญของการจัดการร่วมกันศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ผู้นำกลุ่ม และประชาชนในกระบวนการจัดการวิเคราะห์สภาพสังคมในพื้นที่ เช่น บริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการจัดการแนวกันชน 3. แบบสนทนากลุ่ม ในประเด็น การอยู่ร่วมกันในอนาคต ตัวแบบในการอยู่ร่วมกันที่เป็นแบบอย่างในพื้นที่อื่นๆ รูปแบบที่เหมาะสมหรือประสบผลสำเร็จ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรจะเป็น เป็นต้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน ภาคประชาสังคม และประชาชน (2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยใช้แบบสังเกตมีโครงสร้าง เพื่อบันทึกพฤติกรรมและความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูล และ (3) การสนทนากลุ่มจำนวน

2 ครั้ง ๆ ละ 5 คน การเก็บข้อมูลใช้การบันทึกเสียงและภาพถ่ายโดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล

4. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบสนทนากลุ่ม ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Methodological Triangulation) เพื่อเปรียบเทียบคำตอบจากเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน ภาคประชาสังคม และประชาชนเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือเดียวกันทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนหรือแตกต่างของคำตอบ พร้อมหาสาเหตุและสรุปผลในรูปแบบการบรรยายพรรณนามีการปรับข้อความในเครื่องมือให้เหมาะสมกับบริบทของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่ม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่มมาประกอบอธิบายข้อมูลด้วยการพรรณนาเชิงประวัติศาสตร์ โดยเน้นแนวคิด Buffer Zone สิทธิชุมชน เศรษฐศาสตร์การเมือง และสถาบันการวิเคราะห์ดำเนินบนพื้นฐานการเคารพสิทธิและความสำคัญของชุมชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาตัวแบบในการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณแนวกันชนห้วยขาแข้ง พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามมีลักษณะซับซ้อนและไม่สมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและชุมชนท้องถิ่น

ชุมชนบ้านทรัพย์สมบูรณ์: ตัวแบบการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวภายใต้นโยบายรัฐ

ชุมชนบ้านทรัพย์สมบูรณ์แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานที่มีมาก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในปี พ.ศ. 2515 จากการศึกษาพบว่า ชุมชนนี้เริ่มต้นจากกลุ่มชุมชนน้ำมันขนาดเล็กเพียง 4-5 ครอบครัว ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างแนบแน่น ทั้งการทำน้ำมันยาง ตัดไม้ และทำนา สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากป่าในวิถีชีวิตดั้งเดิม ภายหลังการเข้ามาของรัฐและการประกาศนโยบายต่าง ๆ ชุมชนต้องปรับตัวอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และถูกอพยพออกก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ปี 2535 ซึ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการใช้ที่ดินของชุมชนอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านบางส่วนได้รับการจัดสรรที่ดินในรูปแบบ สปก. แต่การกำหนดขอบเขตป่าและที่ดินทำกินยังคงสร้างความตึงเครียดระหว่างรัฐและชุมชน ปัจจุบันชุมชนมีประชากร 711 คน 223 ครัวเรือน และมีป่าชุมชนขนาด 174 ไร่ ซึ่งได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2558 สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการผสมผสานระหว่างการจัดการพื้นที่

ของรัฐกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน แต่ขนาดพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับจัดสรรมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับความต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน

ชุมชนบ้านบึงเจริญ: ตัวแบบความขัดแย้งและการสูญเสียสิทธิชุมชน

กรณีของชุมชนบ้านบึงเจริญสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนนี้เริ่มต้นจากการบุกเบิกของ "ลุงชน" และมีการอพยพเข้ามาของผู้คนจากจังหวัดเพชรบูรณ์ อุตรดิตถ์ และอุบลราชธานี ในช่วงปี พ.ศ. 2518-2521 ปัจจุบันมีประชากร 1,298 คน ใน 482 ครัวเรือน โดยร้อยละ 70-80 ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าและอ่างเก็บน้ำเป็นหลัก จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นเมื่อมีการยกเลิกการต่ออายุป่าชุมชนบ้านบึงเจริญ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 4,702-3-00 ไร่ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจนจากภาครัฐ ตามมาด้วยการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำใน ปี พ.ศ. 2561 และการขยายพื้นที่เพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2565 ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างรุนแรง จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง (2562, 24 พฤษภาคม) ระบุว่า "การเตรียมประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ ไม่เป็นประโยชน์ต่อราษฎร เพราะเจ้าหน้าที่รัฐจะควบคุมและห้ามใช้ประโยชน์จากป่า" และเสนอว่า "ป่าชุมชนเป็นทางออกที่ดีที่สุด เนื่องจากราษฎรมีสิทธิบริหารจัดการร่วมกัน ต่างจากวนอุทยานหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ" ขณะที่ข้าราชการท่านหนึ่ง (2562, 7 มิถุนายน) ให้ข้อมูลว่ามีการเร่งรัดการผนวกพื้นที่ป่าชุมชนให้เสร็จภายในปี พ.ศ. 2562 แทนกำหนดเดิมปี พ.ศ. 2565 โดยมุ่งจัดการเขตพื้นที่ผ่านการปฎิหารระหว่างรัฐและชุมชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวยังคงสร้างความกังวลเรื่องความโปร่งใสและสิทธิชุมชน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นเห็นได้ชัดจากคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง (2562, 24 มกราคม) ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มป่าเขาเขียว ที่ระบุว่า "การขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจนถึงแนวเขื่อนชลประทานส่งผลให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านบ้านบึงเจริญ หมู่ที่ 9 ลดลงอย่างมาก ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีที่ทำกินเพียงพอ มีเพียงร้อยละ 20 ที่ยังสามารถใช้พื้นที่ในป่าชุมชนได้" ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงของชุมชนอย่างรุนแรง

ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และป่า

จากการศึกษาทั้งสองชุมชน สามารถวิเคราะห์ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และป่าบริเวณพื้นที่กันชนห้วยขาแข้งได้ ดังนี้

1. **ตัวแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม** รัฐใช้อำนาจผ่านกฎหมายและนโยบายในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์มากกว่าวิถีชีวิตและสิทธิของชุมชน ดังจะเห็นได้จากการยกเลิกป่าชุมชนบ้านบึงเจริญและการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่า โดยที่ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2. **ตัวแบบการปรับตัวของชุมชนภายใต้ข้อจำกัด** ชุมชนต้องปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดและเงื่อนไขที่รัฐกำหนด เช่น การยอมรับพื้นที่ป่าชุมชนขนาด 174 ไร่ของบ้านทรัพย์สมบูรณ์ หรือการเรียกร้องให้รัฐจัดหาที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินใหม่ของชาวบ้านบึงเจริญ

3. **ตัวแบบความขัดแย้งและการต่อรอง** เกิดการต่อรองระหว่างรัฐและชุมชน โดยชุมชนพยายามรักษาสีตติและวิถีชีวิตดั้งเดิม ผ่านการเรียกร้องให้มีการจัดการในรูปแบบป่าชุมชนแทนการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า "ป่าชุมชนเป็นทางออกที่ดีที่สุด"

4. **ตัวแบบการพึ่งพาและความไม่มั่นคงในวิถีชีวิต** ชุมชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะบ้านบึงเจริญมีความไม่มั่นคงในวิถีชีวิต เนื่องจากร้อยละ 70-80 ไม่มีที่ดินทำกิน และต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าและอ่างเก็บน้ำ การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐส่งผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชุมชน สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้จะมีแนวคิดเรื่อง "แนวกันชน" ที่ถูกพัฒนาขึ้นจากแนวคิดของสปี นาคะเสถียร ซึ่งมุ่งผสมผสานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่ารัฐยังคงใช้อำนาจเหนือชุมชนในการกำหนดนโยบายและการจัดการทรัพยากร โดยขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากชุมชน

ดังที่ แอล บรูซ เคคูลี (2554) ได้กล่าวไว้ ถึงความจำเป็นในการสร้างขอบเขตการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างสมดุลเพื่อปกป้องโลกธรรมชาติจากการถูกทำลาย แต่ในความเป็นจริงกรณีศึกษาทั้งสองชุมชนกลับสะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้กดทับชุมชนผ่านกรณีการอพยพชุมชนออกนอกพื้นที่การยกเลิกการต่ออายุป่าชุมชน และการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อสิทธิและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาตัวแบบในการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณแนวกันชนห้วยขาแข้ง สามารถอภิปรายผลผ่านกรอบแนวคิดด้านแนวกันชน สิทธิชุมชน เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบัน ดังนี้

แนวคิดด้านแนวกันชน (Buffer Zone Concept)

แนวคิดพื้นที่กันชนที่ถูกพัฒนาโดย MacKinnon (1981) ระบุว่าเขตกันชนควรมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มการป้องกันให้กับเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ และเพื่อชดเชยชาวบ้านที่สูญเสียสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่สงวน อย่างไรก็ตาม จากกรณีศึกษาทั้งบ้านทรัพย์สมบูรณ์และบ้านบึงเจริญ พบว่าในทางปฏิบัติ แนวกันชนห้วยขาแข้งกลับไม่ได้ทำหน้าที่ในการชดเชยให้กับชุมชนอย่างเหมาะสม

บ้านทรัพย์สมบูรณ์ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากกลุ่มครอบครัวที่อาศัยอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ก่อนการประกาศเขต ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพพื้นที่ ทำให้ต้องสูญเสียสิทธิในการทำกิน แม้จะมีความพยายามในการจัดสรรที่ดิน ส.ป.ก. แต่พื้นที่ที่ได้รับไม่เพียงพอและขาดความอุดม

สมบูรณ์ ในขณะที่บ้านบึงเจริญ ซึ่งเคยเป็นตัวอย่างของการใช้พื้นที่ป่าชุมชนที่สมดุลผ่านโครงการ "บ้านเล็กในป่าใหญ่" กลับต้องสูญเสียพื้นที่ป่าชุมชนขนาด 4,702 ไร่ จากการเปลี่ยนสถานภาพพื้นที่สู่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งขัดแย้งกับหลักการของพื้นที่แนวกันชนที่ควรเอื้อต่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของ ชุมชนท้องถิ่น กรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีการพัฒนาแนวคิดเรื่องพื้นที่กันชนโดย สิบ นาคะเสถียร และ Belinda Stewart-Cox ที่กำหนดให้มีความกว้างอย่างน้อย 5 กิโลเมตร แต่ในทางปฏิบัติ การจัดการ พื้นที่กันชนกลับถูกแทรกแซงด้วยนโยบายอนุรักษ์ที่เข้มงวด โดยละเลยมิติของการชดเชยและการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดด้านสิทธิชุมชน (Community Rights)

ประเด็นสิทธิชุมชนปรากฏชัดเจนในกรณีของทั้งสองชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นของการเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านทรัพย์สมบูรณ์ต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึง ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ใกล้กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและป่าสงวน สำหรับบ้านบึงเจริญ การยกเลิกการต่ออายุป่าชุมชนและการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าโดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ตัดสิทธิชาวบ้านในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรง ดังที่ผู้นำชุมชน ท่านหนึ่ง (2562, 24 พฤษภาคม) กล่าวว่า "การเตรียมประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ ไม่เป็นประโยชน์ต่อราษฎร เพราะเจ้าหน้าที่รัฐจะควบคุมและห้ามใช้ประโยชน์จากป่า"

การละเมิดสิทธิชุมชนเหล่านี้ขัดแย้งกับแนวคิดของสิบ นาคะเสถียรที่เสนอให้มีการผสมผสาน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน โดยเฉพาะแนวคิด "ป่าชุมชน" และ "ป่ากันชน" ที่ให้ชุมชนใช้ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การละเลยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ ตัดสินใจยังลดทอนความชอบธรรมของนโยบายอนุรักษ์ในสายตาของชุมชน และนำไปสู่ความขัดแย้ง ที่ยากจะแก้ไข

มุมมองเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Perspective)

ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง กรณีศึกษาทั้งสองแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดสรรและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐใช้อำนาจ ผ่านกฎหมายและนโยบาย เช่น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ในการควบคุมและ จำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน นโยบาย "ทวงคืนผืนป่า" ที่ส่งผลต่อชุมชนบ้านบึงเจริญ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเหนือกว่าความมั่นคงในการดำรงชีวิตของ ชุมชนท้องถิ่น ตัวแทนกลุ่มป่าเขาเขียวระบุว่า "การขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจนถึงแนวเขื่อนชลประทาน ส่งผลให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านบ้านบึงเจริญ หมู่ที่ 9 ลดลงอย่างมาก ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีที่ทำกิน เพียงพอ มีเพียงร้อยละ 20 ที่ยังสามารถใช้พื้นที่ในป่าชุมชนได้" ความไม่สมดุลเชิงอำนาจนี้ยังปรากฏ ในรูปแบบของการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม เช่น การจัดสรรที่ดิน ส.ป.ก. ที่ไม่เพียงพอและขาดความ

อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านต้องบุกเบิกพื้นที่เพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นวงจรที่นำไปสู่ความขัดแย้งกับรัฐในที่สุด

มิติสถาบัน (Institutional Dimension)

ในมิติสถาบัน กรณีกีฬาทั้งสองชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของสถาบันในการสร้างกลไกการจัดการที่สมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน การยกเลิกโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (พ.ศ. 2549-2553) โดยไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจน และการเร่งรัดการผนวกพื้นที่ป่าชุมชนให้เสร็จภายในปี พ.ศ. 2562 แทนกำหนดเดิมปี พ.ศ. 2565 สะท้อนถึงความไม่ต่อเนื่องของนโยบายและการขาดความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจ การตัดสินใจในลักษณะ "บนลงล่าง" (top-down) โดยไม่คำนึงถึงบริบทและความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ส่งผลให้นโยบายไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ และนำไปสู่การต่อต้านของชุมชน ข้าราชการท่านหนึ่ง (2562, 7 มิถุนายน) กล่าวว่ามีการดำเนินการผ่านการพิจารณาระหว่างรัฐและชุมชน แต่ในความเป็นจริง ชุมชนกลับรู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจ ความล้มเหลวของสถาบันยังปรากฏในรูปแบบของการขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันและบางครั้งขัดแย้งกัน ส่งผลให้การดำเนินนโยบายขาดความสอดคล้องและประสิทธิภาพ

สรุป

การวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดทั้งสามแสดงให้เห็นว่า ตัวแบบในการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณพื้นที่กันชนห้วยขาแข้ง มีลักษณะของความไม่สมดุลเชิงอำนาจ โดยรัฐใช้อำนาจผ่านกฎหมายและนโยบายในการควบคุมและจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ขณะที่ชุมชนต้องปรับตัวและต่อรองภายใต้ข้อจำกัดที่เกิดขึ้น การละเลยหลักการของพื้นที่กันชนที่ควรสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน การละเมิดสิทธิชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากร และความล้มเหลวของสถาบันในการสร้างกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและความไม่ยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการกำหนดนโยบายและการจัดการทรัพยากร การยอมรับและเคารพสิทธิชุมชน การสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการปรับปรุงโครงสร้างสถาบันให้มีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างรัฐ ชุมชน และป่า ในพื้นที่แนวกันชนห้วยขาแข้งและพื้นที่อื่น ๆ ในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 รัฐบาลควรมีความคงเส้นคงวาต่อแนวกันชนในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งได้แสดงให้เห็นแล้วว่า รัฐบาลมีอำนาจเหนือชุมชน แนวกันชนถูกดำเนินการโดยรัฐที่ไม่มีชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องมาโดยตลอด

1.2 นโยบายทวงคืนผืนป่าจากรัฐบาลทำให้แนวกันชนหายไป การมีอยู่ของป่าชุมชนนั้น เป็นเครื่องบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้าน ผู้วิจัยจึงเรียกร้องการกลับมาของแนวกันชนทั้งในทางกฎหมายและทางปฏิบัติ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

2.1 ผู้วิจัยเรียกร้องให้รัฐบาลคำนึงถึงชาวบ้านในการเป็นสมการสำหรับการตัดสินใจ ไม่วางสถานภาพตนเองอยู่เหนือชาวบ้านและกำหนดความเหมาะสม สิ่งที่เกิดที่ถูกต้องทุกอย่าง รัฐจำเป็นต้องปรับทัศนะ ท่าทีของตนเองต่อการอยู่ร่วมกันกับชาวบ้าน

2.2 การอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชนทั้งที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ป่าสงวนแห่งชาติ และแนวกันชน トラบใดที่ชุมชนยังไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครอง ในที่ดินนั้นก็จะเกิดนโยบายจากรัฐบาลที่ไม่คงเส้นคงวาต่อชุมชนในอนาคตได้

องค์ความรู้ใหม่

บทบาทแนวกันชนห้วยขาแข้งและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐแสดงให้เห็นถึงคุณค่าเฉพาะตัวของชุมชนในด้านภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ผู้วิจัยมีจุดยืนสนับสนุนแนวคิดของการมีแนวกันชน เนื่องจากแนวกันชนไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี (Conceptual) แต่ยังมีบทบาทสำคัญในทางกายภาพ (Physical) ซึ่งส่งผลต่อการดำรงอยู่ในเชิงรูปธรรม (Concrete Existence) การที่แนวกันชนถูกทำลายทั้งในเชิงทฤษฎีและทางกายภาพสะท้อนถึงความไม่แน่นอนและการขาดเสถียรภาพของนโยบายรัฐ ชุมชนมีการปรับตัวต่อสถานการณ์เหล่านี้ได้ในรูปแบบเฉพาะตัว แม้ว่าสถานการณ์ในชุมชนจะอยู่ในระดับที่ย่ำแย่ก็ตาม

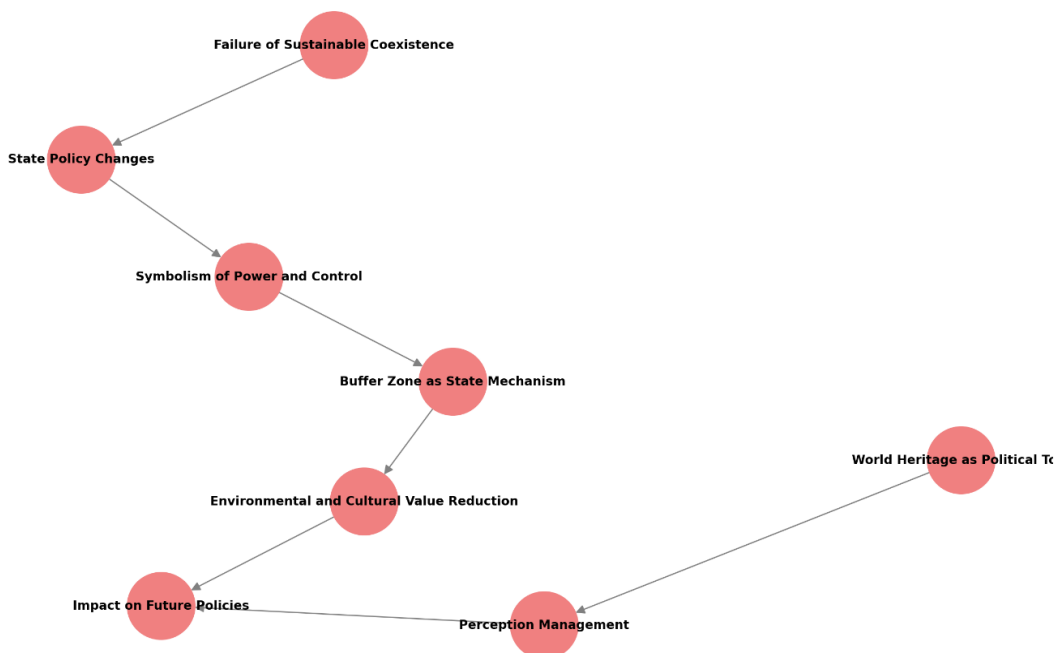
แนวกันชนที่ถูกวางรากฐานมาตั้งแต่สมัยของสืบ นาคะเสถียร ปัจจุบันได้ถูกทำลายลงการที่รัฐได้ผืนป่ากลับคืนมาอาจถือเป็นความสำเร็จในแง่หนึ่ง แต่ขณะเดียวกัน รัฐก็ได้ทำลายระบบการอยู่ร่วมกันระหว่างป่าและชุมชน ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในบริบทของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวกันชนห้วยขาแข้งซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญในการปกป้องชุมชนและป่า

กลายเป็นเพียงแนวคิดที่ไม่มีความหมายในทางปฏิบัติ และถูกลดทอนลงเป็นเพียง "ป่าชุมชน" ซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมชุมชนโดยรัฐ

ข้อค้นพบที่สำคัญคือ แนวกันชนห้วยขาแข้งที่เคยเป็นระบบการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าและรัฐที่มีความยั่งยืน ได้ล้มเหลวไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ แนวกันชนควรถูกพิจารณาว่าเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและการควบคุมของรัฐมากกว่าจะเป็นเครื่องมือในการปกป้องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

การรักษาสถานะของห้วยขาแข้งในฐานะพื้นที่มรดกโลกอาจเป็นกลยุทธ์เชิงการเมืองเพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกต่อประชาคมโลก มากกว่าจะเป็นความพยายามในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่นี้อย่างแท้จริง การดำรงสถานะดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยลดความเสี่ยงต่อการถูกถอนสถานะมรดกโลก แต่ยังสะท้อนถึงการใช้คุณค่าทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายในอนาคต

Key Findings: Dynamics of Buffer Zone and Policy Impacts

ภาพที่ 1 “แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง : การปฏิบัติของภาครัฐที่ไม่คงเส้นคงวากับตัวแบบที่กดทับชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). หาดในประเทศไทย. https://km.dmcr.go.th/c_53/d_8853
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2556). พื้นที่สงวนชีวมณฑล. https://km.dmcr.go.th/c_61/s_71/d_2343
- กรมป่าไม้. (ม.ป.ป.). การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้/พื้นที่สีเขียว Buffer Zone/ป่าแนวกันชน. <https://www.forest.go.th/gov/wp-content/uploads/sites/75/2016/09/26-8-59.pdf>
- คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2563). ร่างหลักเกณฑ์การจัดทำแผนการ บริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติ. โครงการจัดทำร่างนโยบายการจัดการอุทยานแห่งชาติและหลักเกณฑ์การจัดทำแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เสนอต่อกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- ชลธิชา กำลังทรัพย์. (2554). แนวทางการฟื้นฟูพื้นที่ผืนป่าไม้ในพื้นที่แนวกันชน: กรณีศึกษาพื้นที่แนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ. (การค้นคว้าอิสระ). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทรงธรรม สุขสว่าง และ คมกริช เศรษฐบุบผา. (ม.ป.ป.). การดำเนินงานด้านการมีส่วนร่วม ผ่านกลไกคณะกรรมการที่ปรึกษาพื้นที่คุ้มครองในประเทศไทย. ภายใต้ความร่วมมือของรัฐบาลไทย โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับกองทุนสิ่งแวดล้อมโลกและโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ.
- ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง. (2562, 24 มกราคม). “แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง: โจทย์ท้าทายการ อยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า. (ปริญา นิกรกุล, ผู้สัมภาษณ์).
- ข้าราชการท่านหนึ่ง. (2562, 7 มิถุนายน). “แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง: โจทย์ท้าทายการอยู่ ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า. (นายปริญา นิกรกุล, ผู้สัมภาษณ์).
- นิตยสารสารคดี. (2563). รำลึก 30 ปีสืบนาคะเสถียร. สารคดี, 36(426), 1-156.
- ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ห้วยทับเสลา และป่าห้วยคอกควาย ในท้องที่ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. 2566. (2566, 26 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, 140(ตอนพิเศษ 97 ง), 3.
- ประกาศกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2565, 23 มิถุนายน). พื้นที่เตรียมการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ (เพิ่มเติม) ในท้องที่ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. 2565.

- ประกาศกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2563, 16 มิถุนายน). พื้นที่เตรียมการกำหนดเป็น เขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ ในท้องที่ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี พ.ศ. 2565.
- ปิยาพรรณ ยังเทียน / สวท. (2561). กรมอุทยานฯ เร่งจัดการพื้นที่กันชน (Buffer Zone) ในผืนป่าภูเขียว เน้นการมีส่วนร่วมกับชุมชนอนุรักษ์ป่าภูเขียว. เข้าถึงได้จาก https://thainews.prd.go.th/th/news/print_news/WNEVN6102040020001
- พิเศษ เสนาวงษ์, พิพัฒน์ นวลอนันต์, และ สุธาทิพย์ ขวนเวสสกุล. (2546). การประยุกต์ใช้สารสนเทศ ภูมิศาสตร์เพื่อกำหนดแนวกันชนในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. วารสารภูมิศาสตร์, 28(2), 71-87.
- วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ. (2550). การจัดการพื้นที่กันชนในประเทศไทย. (รายงานการวิจัย). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สืบ นาคะเสถียร, & Stewart-Cox, B. (2533). การเสนอชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ - ห้วยขาแข้ง เพื่อเข้าร่วมเป็นมรดกโลกกับ U.N.E.S.C.O. สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้.
- อุทิศ ภูอินทร์, และคณะ. (2532). แผนการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดตาก (พ.ศ. 2533-2537). (รายงานการวิจัย). กรมป่าไม้.
- แอล บรูซ เคคูลี. (2554). สายันที่แห่งพงไพร. พงษ์วรรณการพิมพ์ จำกัด.
- Arthur Ebregt, & Pol De Greve, International Agricultural Centre. (2000). Policy and best practices for terrestrial ecosystems in developing countries. October 11-15.
- Berkmuller, K., & Mukherjee, S. (1989). Buffer zones in the service of ecodevelopment. Tigerpaper, July-September 1989.
- Ebregt, A., & De Greve, P. (2000). Policy and best practices for terrestrial ecosystems in developing countries. International Agricultural Centre, October 2000 (pp. 11-15).
- Gilmour, D. A., & Nguyen Van San. (1999). Buffer zone management in Vietnam. IUCN - The World Conservation Union - Vietnam Programme (pp. 6-8).
- Hall, J. B., & Rodgers, W. A. (1992). Rural development forestry network. Network Paper 13a, Summer 1992, pp. 5-13.
- IUCN. (2011). Environmental law centre. Bonn, Germany (pp. 23-25). Gland, Switzerland.

- MacKinnon, J. (1981). Guidelines for the development of conservation buffer zones and enclaves. Nature Conservation Workshop PPA/WWF/FAO, Bogor, Indonesia.
- Oldfield, S. (1988). The IUCN Tropical Forest Programme: Buffer zone management in tropical moist forests: Case studies and guidelines. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 1-6.
- Sayer, J. (1991). Rainforest buffer zones: Guidelines for protected area managers. IUCN- The World Conservation Union Forest Conservation Programme.
- UN WCMC. (n.d.). Buffer zones. Biodiversity a-z. Retrieved from <https://www.unep-wcmc.org/> (pp. 1-5).
- UNESCO World Heritage Centre. (2008). World heritage and buffer zones: Patrimoine mondial et zones tampons. International Expert Meeting on World Heritage and Buffer Zones, Davos, Switzerland, 11-14 March 2008 (pp. 54-57).